

שאם האדם לא יתנהג בדרך ארץ כפי מה שתלמדוהו התורה, לא תתקיים בו התורה, לפי שהיא כנגד מעשיו ולא ישגיח בה ויניחנה ותשתכח ממנו.

6. אורות התורה יב פרק פסקה ב

דרך ארץ קדמה לתורה, הקדמה זמנית מוכרחת לדורות. המוסר בטבעיותו, בכל עומק הודו וכחו האיתן, מוכרח להיקבע בנפש ויהיה מצע לאותן ההשפעות הגדולות הבאות מכוחה של תורה. וכשם שהיראה היא בחינת השרש אל החכמה, כן המוסר הטבעי הוא בחינת השרש אל היראה וכל ענפיה. והכלל הזה הוא נוהג באדם הפרטי, וכן הוא גם כן נוהג בכללות האומה ובכלל האנושיות. ואם יש הכרח לפעמים להביא את שפעת התורה בלא ההקדמה של השתרשות של המוסר הטבעי בטהרתו, זהו דרך של הוראת שעה, והחיים מוכרחים להיות מסבבים שישוב המהלך לסדרו האיתן: הקדמתו של המוסר הטבעי בכל שלמותו, כדי לבנות על מצעו את הטרקלין של התורה והיראה העליונה.

7. שיחות הרצי"ה וירא סדרה בתשל"ד

מידות אלו של ישראל הן הקדמה למתן תורה. "דרך ארץ קדמה לתורה". דרך ארץ אנושי, מידות טובות ונימוסים של ה"מתוקנים" שבגויים, הם הכנות לתורה. מתוך מידותיו של אברהם אבינו אנו ראויים וזכאים למתן תורה ע"י משה רבינו, נכדו של אברהם אבינו ש"קבל תורה מסיני". אפשרות קבלת התורה נמשכת מקדושת הגזע הישראלי. מידות קודמות למצוות, הדרך ארץ המוסרי קודם ויסוד לתורה. בסוף מסכת יומא כתוב שקידוש השם של תלמיד חכם או להיפך, חילול השם, תלוי במידות טובות. המידות הן עצם יסוד אופי האדם. אח"כ אמיתותן של מידות מתבררת מתוך התבוננות בתורה, במידותיו של הקב"ה.

8. ויקרא רבה פרשת צו פרשה ט

א"ר ישמעאל בר רב נחמן: עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה, הה"ד: "לשמור את דרך עץ החיים", "דרך" - זו דרך ארץ, ואח"כ "עץ החיים" - זו תורה.

9. שיחת אבות לרבי יצחק דדון שליט"א

אם אין דרך ארץ אין תורה - חוזר היה ומדגיש רבינו הגדול הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל בשיחותיו כי לימוד התורה חייב להיות מתוך תיקון המידות, והיה רגיל להביא דברי הגמרא הנוראים (יומא עב:): "זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם המוות". והיה חוזר ומשנן באזני תלמידיו, כי יתכן תלמיד חכם גדול בתורה, אבל יהיה בחינת "לא זכה" ותורתו "נעשית לו סם המוות". ויסוד הכל הוא: מידות! ולכן קבע וחייב בישיבה לימוד בספר הלכות לשון הרע - "חפץ חיים" ו"שמירת הלשון", שכן שמירת הפה וקדושת הדבור הוא המפתח לתיקון המידות. וידוע שהסבא מסלבדוקא זצ"ל היה שולח תלמידים לישיבת "מרכז הרב" כדי ללמוד מידות והנהגת בין אדם לחבירו בפרט. כל התורה כולה תלויה בהקדמה זו של דרך ארץ על מנת להיות במדרגת "זכה - נעשית לו סם חיים".

אם אין דעת - רבינו הרצי"ה הכהן קוק זצ"ל, היה מביא משם סבתה של אשתו שהיתה אשה גדולה במעשים ובחכמה, את ביאורה לתפלת "אתה חונן", שהיתה רגילה לומר: "מאתך דעה בינה והשכל", שכל אלו יהיו מאתך דוקא. והיה מרחיב רבינו ואומר: את הסדר האלקי מבינים רק מתוך התגדלות והתרוממות ממרום הדעת, ממקור "אתה חונן לאדם דעת"... יש לזכור שכל דעת היא ממקור חונן הדעת. אם הדעת מקושרת לרבשי"ע אז יש טעם לדעת הזו, אבל כשהדעת היא מתוך ניתוק מרבשי"ע, אז יש לה ערך אחר לגמרי, של ריקנות, קטנות ודלות... רק מתוך שייכות לה' ולאמונה, אפשר להפיץ אור על הסידוריות של התורה במובן הגדול ביותר.

1. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יז

רבי אלעזר בן עזריה אומר: אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה. אם אין בינה אין דעת, אם אין דעת אין בינה. אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח. הוא היה אומר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו - למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר (ירמיה י"ז): "והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב", אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו - למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו - אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר (ירמיה י"ז): "והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פריי":

2. תולדותיו של רבי אלעזר בן עזריה

תנא בדור השלישי. נתמנה זמנית לנשיא במקום רבן גמליאל (ברכות כ"ז ע"ב), לפי הבבלי (שם) בגיל שמונה עשרה, ולפי הירושלמי (ברכות פ"ד ה"א) בגיל שש עשרה. תלמידו של רבי יוסי הגלילי (ירו', כתובות פ"א ה"ג)... היה חבר מובהק לר"ע (סנהדרין ל"ח ע"ב), וכן חברם של ר' ישמעאל, ר"ט ור' יהושע (ידים פ"ד מ"ג, ובהגדה של פסח)... היה דור עשירי לעזרא (יבמות ט"ז ע"א). כהן ועשיר מופלג (שבת נ"ד ע"ב). עשירותו שימשה כמשל בפי החכמים (קידושין מ"ט ע"ב). רבי יהושע אמר עליו: "אין דור יתום שר"א בן עזריה שרוי בתוכו" (חגיגה ג' ע"ב). בפרשנות המקרא קבע כלל "דברה תורה כלשון בני אדם" (קידושין י"ז ע"ב). אמרו עליו: "משמת ר"א בן עזריה בטלו עטרות חכמה" (סוף סוטה).

3. ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק ג משנה יז

אם אין תורה וכו' - אין משאו ומתנו יפה עם הבריות: אם אין דרך ארץ וכו' - סוף שתורתו משתכחת ממנו: אם אין דעת וכו' - דעת, הוא שמוצא טעם לדבר. ובינה, הוא שמבין דבר מתוך דבר אבל אינו מראה לו טעם. ואם אין דעת לתת טעם לדבר אין בינה, אחר שלא ידע טעמו של דבר כאילו לא ידעו. ומכל מקום הבינה היא קודמת, לפיכך אם אין בינה אין דעת: אם אין קמח אין תורה - מי שאין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה: אם אין תורה אין קמח - מה יועיל לו הקמח שבידו, הואיל ואין בו תורה, נוח לו שלא היה לו קמח והיה מת ברעב:

4. פירוש רבינו יונה על אבות פרק ג משנה יז

אם אין תורה אין דרך ארץ - כלומר, מי שאינו יודע תורה אינו שלם במידות של דרך ארץ, כי רוב מדות הטובות שיש בדרכי העולם בתורה הם... אם כן בלא תורה לא יהיו דעותיו שלמות בדרך ארץ: **אם אין דרך ארץ אין תורה** - ר"ל, שצריך תחלה לתקן את עצמו במידות, ובוה תשכון התורה עליו שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות... **אם אין חכמה אין יראה** - כי אין יראה שלמה בלא חכמה, לפי שהיא מחזקת אותה ומאירה לנחותו בדרך: **אם אין יראה אין חכמה** - שצריך שיקדים היראה לחכמה, שבלא כן לסוף לא יקיים החכמה ויקוף בה ויניחנה, כי מאחר שאין לו תיקון המידות תחלה ואינו ירא את ה', למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין להקים את דבר ה', כי היראה צריכה להיות קודם החכמה... **אם אין תורה אין קמח** - כלומר מאחר שאין בו תורה אין תועלת הקמח עולה שאין אדם מועיל בעשרו אלא כדי שיהיו צרכי גופו מצויים ויהיו לו פנאי לעסוק בתורה:

5. מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ג משנה יז

אם אין תורה, אי אפשר לו לאדם שיהיה לו דרך ארץ במשאו ומתנו, שכל התורה כולה אינה אלא להדריך האדם ללכת בדרכי הקב"ה, מה הוא צדיק אף אתה היה צדיק, וכן שאר מדותיו של הקב"ה... אם אין דרך ארץ אין תורה -